

N:o 176.

Af herr **C. J. Ödman** m. fl., om *skrifvelse till Kongl. Maj:t*
angående friköpande af de Hvitfeldtska godsens i Bohuslän.

De testamentariska bestämmelser, genom hvilka fru Margreta Hvitfeldt den 22 januari 1664 donerade omkring 140 hela hemman samt sätesgårdarna Sundsby och Åby, tillsammans 6 hemman jemte en mängd fiskelägen, allt inom Bohuslän, till ett allmännyttigt ändamål, hafva sedan dess varit af djupt ingripande betydelse för en stor del af länets befolkning.

Dels politiska förhållanden och dels testamentets oklara bestämmelser orsakade, att öfver 200 år förflöto, innan Kongl. Maj:t faststälde reglemente för förvaltningen af denna stipendieinrättning. Sådan instruktion utkom nemligen först den 2 juni 1876.

Under tiden hade stor osäkerhet och brist på kännedom om de grunder, på hvilka inrättningen hvilade, gjort sig gällande samt en bestämd opinion såväl mot inrättningen som dess förvaltningsformer utbildat sig inom vida kretsar. *) Till detta missnöje bidrog de s. k. gymnasieåboarnes rättslösa ställning gent emot hänsynslösa gymnasiefogdar *), och den uppfattningen tog sig alltmer uttryck, att åboarne borde genom skatteköp af sina hemman tryggas mot öfvergrepp och hårdhet inom inrättningens förvaltning.

Behovvet af tryggande bestämmelser beträffande den besittningsrätt, som blifvit hemmanens innehafvare tillerkänd genom

*) Se Holmqvist: Utlåtande angående Hvitfeldtska stipendieinrättningen, sid. 6.

Margreta Hvitfeldts bestämmelser, har ock gifvit sig uttryck i flerfaldiga framställningar från länets riksdagsmän alltsedan förra århundradets början. I anledning af en sådan framställning aflät bondeståndet den 7 sept. 1848 till Kongl. Maj:t en underdånig skrifvelse.

I denna säges, att sällan eller kanske aldrig bondeståndet haft större skäl att, med begagnande af den uti grundlagarna gifna rätt, vädja till Kongl. Maj:ts höga rättvisa för att få afhjelpt ett missförhållande uti ett stadgande, hvilket, om ock endast rörande en enskild kommun, dock vore af allt för mycket genomgripande vigt för att lemnas åsido. Frågan rörde en vidunderlig testamentarisk disposition, »uppgjord för nära tvåhundra år tillbaka och som, utom det att den vore mycket föråldrad, dessutom och jemväl till dess hufvudmoment blifvit förändrad». Sedan dess hafva dessa gymnasieåboars bekymmersamma ställning vid upprepade tillfällen varit föremål för Kongl. Maj:ts och Riksdagens uppmärksamhet, utan att någon slutlig lösning ännu vunnits.

Under tiden hafva genom ökade pålagor från dessa åboar stipendieinrättningens medel vuxit så, att afkomsten, enligt kuratorernas eget utlåtande, icke finner sin användning för det ändamål testamentet angifvit, utan utnyttjas dels till fondbildning och dels till ändamål för testamentet fullt främmande.

Deremot har den genom kongl. resolutionen den 21 november 1770 och genom kongl. brefvet den 8 mars 1815 innehafvarne tillerkända åbo- och besittningsrätten blifvit rubbad genom ökade pålagor samt börjat alltmer tolkas såsom endast arrenderätt, hvilket uppenbarligen strider emot testamentets bestämmelser.

Uti ofvan berörda testamente bestämde fru Margreta Hvitfeldt, att hennes frälsbönder icke skulle blifva »tribulerit» eller besvärade med osedvanliga pålagor eller *arbete mera än till hufvudgårdarnas och gårdsafvelns vidmakthållande vore af nöden*, men likväl höjdes år 1876 dessa utskylder med cirka 50 %.

Uti underdånigt utlåtande den 5 dec. 1859 har emellertid kammarkollegium yttrat, att stipendiekassan *icke* eger laglig rätt att af hemmanen erhålla mera än gamla hemmansräntan och den genom kongl. brefvet den 8 mars 1815 bestämda ersättning för upphörda dagsverksskyldigheter.

Uti yttrande den 12 november 1895 anse kuratorerna öfver stiftelsen lämpligt föreslå, *att på grund af de lindringar i rustnings-*

och roteringsbesvären, som enligt lagen af den 2 december 1892 tillkomma roteringsskyldiga hemman, synes en förhöjning af den för stipendieinrättningens hemman utgående arbetsbefrielseavgiften böra ega rum, samt i sammanhang dermed en förhöjning af de s. k. strandsittarnes skjutsfärdsbefrielseavgifter vara af behovet påkallad.

Till det förstnämnda af dessa önskemål från kuratorerna fann kammarkollegium skäl tillstyrka bifall, men uttalade på samma gång önskvärdheten af att åboarnes avgifter till stipendieinrättningen måtte en gång för alla fastställas till oföränderligt belopp.

Åtskilliga flera exempel på förhöjningar i gymnasieåboarnes pålagor kunna anföras, och det sist anförda visar, att *gymnasiebönderna i Bohuslän äro de enda rotehållare i riket, som ej efter 1904 få någon lindring i roteringsbördan*, ehuru de till fullo måste deltaga i de skatter och pålagor, som den nya värnpligtslagen medfört. *)

Villigt erkännes gerna, att under sista tiden har inom stipendieinrättningens kuratel ett beaktansvärdt erkännande gifvit sig uttryck för gymnasieåboarnes och särskildt strandsittarnes rättsliga ställning, men då mer än tvenne århundradens historia gifvit vid handen, huru otrygga dessa af stipendieinrättningen beroende åboar äro, samt huru hela deras ekonomiska existens är beroende af den subjektiva uppfattningen hos den ledande viljan — ofta gymnasiefogden — inom kuratelet, så inses lätt behovet af att deras rättsliga ställning blifver med lagliga bestämmelser omgärdad.

I afsigt att få sin ekonomiska ställning betryggad för olagliga pålagor, hafva gymnasieåboarne sedan länge och senast i slutet af förra året sökt utverka åt sig friköpningsrätt för sina hemman. Sedan nu den af Kongl. Maj:t med anledning af Riksdagens skrifvelse den 9 maj 1900 utsedde lagfarne man, i sitt utlåtande öfver Hvitfeldtska stiftelsen, principiellt ställt sig på åboarnes sida i detta afseende och förklarar sin uppfattning vara: »att ur rättslig synpunkt hinder för Eders Kongl. Maj:t att besluta om försäljning af här afsedda hemman, lägenheter och tomter icke föreligger», och då enligt vår uppfattning det skulle ligga i alla parterers sanna intresse, om en sådan friköpningsrätt kunde komma till stånd, tillåta vi oss på grund häraf hemställa,

att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, det täcktes Kongl. Maj:t besluta

*) Se Göteborgs och Bohusläns länskungörelse den 10 mars 1899.

att åboarne å de Hvitfeldtska godsens i Bohuslän beviljades rättighet att friköpa sina hemman, lägenheter och tomter — med undantag af sätesgårdarna Sundsby och Åby — på för stiftelsen betryggande och för åboarne bästa möjliga vilkor.

Stockholm den 15 mars 1902.

Carl J. Ödman. Joh. Larsson, W. T. Lundgren. C. T. Lind.
Presstorp.

O. E. Gädda. Herman Andersson, P. F. Landelius.
Grimbo.
